

Тема 2. Хронологічна характеристика індивідуального розвитку людини.

План:

1. Видова специфіка біологічного в розвитку людини.
2. Вік і динаміка індивідуально-типологічних особливостей.
3. Хронологічна характеристика і темпи вікової динаміки психіки.
4. Структура характеристики вікової динаміки психофізіологічних функцій.
5. Соціальне у розвитку людини та її психіка.

Міні-лексикон: ріст індивіда, міжгруповий аналіз, селективний фактор, фоновий досвід, історичний метод, графіки росту, рівність одиниць виміру, рівні складності тесту.

Рекомендована література: Л-1 с.277-345; Л-2 с.117-131; Л-4 с.239-252; Л-5.

-1-

Хронологія розвитку поведінки індивіда протягом його життєвого шляху являє собою одне з найбагатших джерел даних, що стосуються *мінливості людини*. Психологічні відмінності між дитиною, дорослим і людиною похилого віку настільки ж виразні, як і їхній зовнішній вигляд. Велика частина психологічних досліджень дитинства і підліткового віку традиційно присвячувалася змінам, що відбуваються в міру *росту індивіда*. Сьогодні відкриття, зроблені в результаті досліджень зрілого і похилого віку людини, дозволяють судити про весь життєвий цикл людини.

Поняття *«ріст»* традиційно використовується для позначення вікових змін, що передують зрілості.

«Ріст» - визначена послідовність етапів розвитку структурних властивостей індивіда. Наприклад, коли дитина підростає, вона стає вище, у неї змінюються пропорції тіла і відбувається безліч інших відомих фізичних змін. Такі зміни мають місце незалежно від навчання, який індивід може отримати.

Міжгруповий аналіз використовують для дослідження вікових відмінностей (наприклад, групи досліджуваних у віці від 10 до 18 років), через те, що на практиці важко рік за роком відслідковувати розвиток тих самих індивідів.

Селективний фактор – різні вікові групи не завжди можна порівнювати один з одним через дію (наприклад, учні старших класів і учні, що тільки прийшли до школи). Якби в першому й останньому класах вищої школи тестувались *ті самі учні*, ріст результатів міг бути набагато меншим.

Фоновий досвід – різновікові групи не можна порівнювати між собою через відмінності їхнього досвіду через великий віковий інтервал (наприклад, відмінності між 15-річними і 40-річними не є винятково віковими, тому що

утворення 40-річних знаходилося в їх 15-річному віці на більш низькому рівні розвитку).

Двома видатними історичними дослідженнями, проведеними в Інституті здорового дитинства Каліфорнійського університету були: *Берклієвське дослідження росту* (вивчення 61 дитини у віці одного місяця і продовження протягом 25 років) і *Направлене дослідження* (поведінкові проблеми, які пов'язані з віком і статтю).

Історичний метод – навіть коли час і можливості дозволяють його використовувати, може не призводити до однозначно позитивного результату.

Історичне дослідження популяції з міжгруповим дослідженням різних віків, то вікові зміни можуть бути більш чітко відділені від культурних змін.

-2-

Графіки росту вперше були накреслені для того, щоб показати вікові зміни (ріст, вага, тілесні пропорції). Графік росту виявився корисний і зрозумілий як дескриптивна техніка, що дозволяє більш наочно зображувати процес розвитку структурних характеристик.

Коли «графіки росту» застосовуються для вираження тестових значень і поведінкових даних, тоді вони показують, як індивід поводить себе в різному віці в якійсь стандартній тестовій ситуації. Такий графік не відрізняється від графіка навчання.

«Графіки росту» можуть як і раніше служити корисним описовим засобом, де можуть показувати обший процес розвитку різних функцій у даних культурних умовах і характеризувати індивідів різних за віком у межах специфічної популяції. Для таких графіків поняття «вікового графіка» є більш точним, чим «графіка росту», оскільки він більш реалістично описує тип даних, на підставі яких будується сам графік.

Перший «віковий графік» був накреслений Терстоуном і Акерсоном на підставі результатів тестування 4208 досліджуваних у віці від 3 до 18 років по шкалі Стенфорд-Біне. Графік спершу піднімається плавно, потім швидше і знову повільно, як би підводячи якийсь підсумок.

Рівність одиниць виміру – послідовність одиниць виміру інтелектуального віку повною мірою відповідає послідовності одиниць виміру хронологічного віку.

Рівні складності тесту – на форму вікового графіка впливають також деякі властивості самого тесту і засіб виміру, застосовувана для визначення ступеня прогресу.

Зміна з віком «складу розуму» – різним віковим рівням відповідають різні комбінації здібностей. У процесі довгострокових досліджень доведено, що з ростом індивіда йому потрібно пропонувати нові типи тестових завдань. Таким чином, проведені з досліджуваними перших 18 років життя під час Берклієвське дослідження росту, дозволив припустити, що ті самі функції, вимірювані протягом перших 2 років життя індивіда, можна описати по більшій частині як «сенсомоторну тривожність»; вимірювані в інтервалі від 2

до 4 років — як «наполегливість»; вимірювані після 4 років – як «оперування символами».

З іншого боку, то, що зовні можливо, виявляється як однотипна задача, може відбивати на різних вікових рівнях різні види діяльності. Наприклад, та сама дошка особливої форми, за допомогою якої у віці 4 років вимірюють просторове сприйняття, у 10 років використовується головним чином для виміру швидкості рухів. Тому очевидно, що який-небудь один віковий графік насправді може складатися з *декількох частково співпадаючих графіків для декількох функцій*.

Вікові графіки для різних функцій – на тому самому віковому рівні функції, при використанні великої кількості психологічних тестів, можуть бути різноманітними і складними. Те, який результат одержить людина по тесту в цілому залежить від її здібностей використання безліч різноманітних функцій. Кожна зі складових її функцій може розвиватися по різному і досягати «зрілості» у різному віці.

Усереднені графіки проти індивідуальних – на кожному з вікових рівнів тестуються різні індивіди і зовсім неможливо зобразити індивідуальний розвиток. Така процедура маскує значимі відмінності індивідів один від одного. Навіть якщо розвиток якої-небудь конкретної функції помітно відрізняється в різних індивідів, такі відмінності, імовірніше всього, виявляться схованими в усередненому графіку.

-3-

Традиційне питання сталості IQ насправді містить у собі два окремих питання. Перший є чисто емпіричним, практичним і актуальним питанням *проорокування*.

Проорокування величини IQ – емпірично було виявлено, що в роки навчання в початковій школі IQ залишається досить постійним і це дозволяє робити проорокування на роки вперед. Серед більш старших досліджуваних інтелектуальний рівень теж деякою мірою може бути стабільним, особливо коли безпосереднє оточення в індивідів залишається постійним.

Кореляція між початковим і повторним тестуванням, мабуть, залежить від *інтервалу між первісним і повторним тестуванням*. Тривалість часу, на яке робиться проорокування, впливає на його точність. Це відношення було чітко виявлене Торндайком в аналізі опублікованих колись даних по тестуванню дітей шкільного віку. Комбінуючи результати, отримані під час досліджень, у процесі яких між первісним і повторним тестуванням зберігалися зовсім однакові інтервали.

Другим фактором, що впливає на точність проорокування, є *вік, у якому було проведено первісне тестування*. Ніж старше випробуваний, тим постійне будуть показники його тестів.

І нарешті, важливо мати на увазі, що, навіть коли кореляції повторного тестування є сильними, *в окремих випадках можуть мати місце великі відхилення*. Більшість таких індивідуальних змін не є випадковими або

помилковими. Деякі діти протягом декількох років виявляють стійкі тенденції до росту IQ або до його зниження.

Нестабільність IQ раннього віку вважається визнаним, що існуючі дошкільні тести дають мало основ для прогнозування того, який буде інтелектуальний статус у даної дитини. Навіть якщо повторне тестування проводиться з інтервалом усього в кілька років, кореляція занадто слабка для того, щоб можна було робити прогнози.

Фактори, що впливають на стабільність результатів тестів. На нестабільність ранніх IQ і на зростаючу з віком стабільність результатів впливає безліч умов. По-перше, групи стандартизації, за допомогою яких встановлювалися оцінні норми здібностей дитини, завжди були менше по своїй чисельності і менш репрезентативні, чим ті, котрі формувалися з дітей більш старшого віку.

Інша особливість процедури виміру, що здатний викликати помилкові відхилення показників, зв'язана з *одиницями виміру*, використовуваними в системі підрахунків. Таким чином, якісь два тести можуть використовувати IQ; але ці значення IQ не можна порівнювати, якщо їхні стандартні відхилення розрізняються¹. IQ = 120 по одному тесті може насправді бути еквівалентним IQ = 140 по іншому.

Визначені характеристики маленьких дітей, що можуть знижувати *надійність тесту*, є четвертим джерелом мінливості ранніх IQ. Природно, установити контроль за тестовою мотивацією для дошкільників складніше. Боязкість, неухважність уваги, негативізм і аналогічні емоційні реакції, що часто спостерігаються в дітей дошкільного віку, можуть занижувати тестові значення.

Нестабільність ранніх IQ тільки частково залежить від недосконалості інструмента виміру. Прогностичне значення IQ для тимчасових періодів більше року не тотожно надійності тесту в загальноприйнятому змісті.

Інші причини нестабільності ранніх IQ можна довідатися, досліджуючи основні параметри поведінкового розвитку, як такого. Імовірно, що інтелектуальна діяльність індивіда найбільше піддана *впливові навколишнього середовища* на початку життя. Крім цього, природа інтелектуальних здібностей з віком змінюється, і саме ці зміни відбивають у *змісті тестів на розумовий розвиток* для різного віку.

І нарешті, важливим фактором, що впливає на віковий ріст сталості IQ, є те, що *розвиток поведінки по своїй природі кумулятивно*. У кожному віці індивідуальні поведінкові риси індивіда містять у собі в цілому всі поведінкові риси його попереднього віку плюс знову придбані. Навіть якщо нові риси, що щорічно здобуваються індивідом, не мають друг до друга ніякого відношення, то, проте, загальний рівень поведінки буде рости тільки тому, що раніше придбані риси складають з віком усі частку, що збільшується, у загальній сукупності поведінкових рис.

Достовірний прогноз проти упорядкованості розвитку навіть якщо в щорічних збільшеннях результатів відсутня упорядкованість, частковий їхній збіг дозволить зробити точні пророкування. Емпіричне підтвердження дане

пояснення одержало в дослідженні, проведеному Роффом. Використовуючи опубліковані дані, Рофф обчислив кореляцію результатів проходження тесту на інтелектуальний розвиток дітьми того самого віку з ростом цих результатів через один рік і через кілька років. Ці кореляції всі були близькі до нуля.

Іншими словами, у 15 років ми можемо робити більш точні пророкування наступного поведінки індивіда, чим у 2 роки, тому що в 15 років ми знаємо про нього більше. Пропорційних змін у його поведінки з 15 до 16 років менше, ніж з 2 до 3 років, і виразно менше, ніж з 2 до 16 років.